

Sammlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 131 2010

I distribution:

Swedish Science Press

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Stina Hansson, Lisbeth Larsson

Lund: Erik Hedling, Eva Hættner Aurelius, Per Rydén

Stockholm: Anders Cullhed, Anders Olsson, Boel Westin

Uppsala: Bengt Landgren, Torsten Pettersson, Johan Svedjedal

Redaktörer: Otto Fischer (uppsatser) och Petra Söderlund (recensioner)

Inlagans typografi: Anders Svedin

Utgiven med stöd av

Vetenskapsrådet

Bidrag till *Samlaren* insändes digitalt i ordbehandlingsprogrammet Word till info@svelitt.se.
Konsultera skribentinstruktionerna på sällskapets hemsida innan du skickar in. Sista inlämningsdatum för uppsatser till nästa årgång av *Samlaren* är 15 juni 2011 och för recensioner 1 september 2011. Den som sänder in material till *Samlaren* anses medge digital publicering.

Uppsatsförfattarna erhåller digitalt underlag för särtryck i form av en pdf-fil.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfogande som bedömare av inkomna manuskript.

Svenska Litteratursällskapet PG: 5367–8.

Svenska Litteratursällskapets hemsida kan nås via adressen www.svelitt.se.

ISBN 978-91-87666-28-5

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by
Elanders Gotab, Stockholm 2011

2000 utgav en monografi om Jensen, avsluta verkets tredje band med att ta upp stafetten från Wivels på s. 427 och ge oss läsare ytterligare 33 sidor om 1944 års nobelpristagare. Jensen var född i Himmerland på Jylland, hyllade Brandes i ungdomen, reste till Kina och USA och kritiserade Bang för dennes homosexualitet samt så småningom tiden för dess allmänna förfall. Akademiska intellektuella som Höffding, Vedel och Vilhelm Andersen tyckte han heller inte om. Till det jensenskt sunda hör där emot det jylländska. Från och med *Digte* (1906) avlägsnade Jensen sig från symbolismens diktarroll och transformerades till en förmedlare av en positiv, darwinistiskt inspirerad livssyn. Ja, Handesten ser det till och med så att Kristi plats hos Oehlenschläger motsvaras av Darwins hos Jensen. Så småningom lyckas Jensen också utdriva det kvinnliga – till kvinnan har Jensen f.ö. ett ytterst tvetydigt förhållande – ur sitt författarskap. Han går i pakt med Kipling och i huvudverket *Den lange Rejse* (1908–22), med hänvisning till vilket Jensen tilldelades Nobelpriset, blir bland andra Christoffer Columbus representant för idealismen. Såväl det mångsidiga i författarskapet som rasismen och manschauvinismen framkommer tydligt hos Handesten, men stundom undrar man som svensk läsare vart den danska ideologikritiken tagit vägen. Finns det verkligen ingen annan kritik att anföra än den allra tidigaste, då Jensen kritiserades för bristande psykologiskt djup i sina tromaner? Nu får Jensens egna ord från Världsutställningen i Paris 1900 om den moderna människan och hennes livserfarenhet avsluta volymen: ”Det tyvende Aarhundrede suser over Hovedet. Jag bekender mig til Virkeligheden, jeg bekender” (s. 687).

Liksom vad gäller *Dansk litteraturs historie*, del 2, bör bildredaktörerna för *Dansk litteraturs historie*, del 3, gratuleras. Danska författare, exempelvis Thor Lange och Gustav Wied, uppträder i talande poser, och vad gäller Drachmann får även gravmonumentet tala. Förklaringen av den vitalistiska målaren Oscar Mathiesens förhåll till Geologisk Museum i Köpenhamn passar som hand i handske i det vitalistiska sammanhanget. Fotografierna återger som nämnts ibland hjärtskärande en misär som blott ligger ett sekel tillbaka i tiden.

Liksom vad gällde band 2 avstår man dessvärre även i band 3 från att ge skilda forskningsperspektiv på materialet. Den gängse bilden av det moderna genombrottet förändras knappast i volymen, kvinnornas position i Gyldendals ”gröna” består, men de folkliga författarna framhäves mer utför-

ligt, tydligt och pedagogiskt än tidigare. I Gyldendals ”gröna” ägnas folkrörelserna stort utrymme i det sjunde bandet som sträcker sig från 1901 till 1945, men de litterära texterna försvinner i den ymniga kontexten. Det allra mest givande i *Dansk litteraturs historie*, del 3, är, som framgått, Henrik Wivels avsnitt, vilka befinner sig på en betydligt högre nivå än de övriga bidragen; verkets läsare får en ny, nyanserad och teoretiskt genomtänkt bild av den danska symbolismen betraktad i dess internationella sammanhang.

Roland Lysell

Eva Heggstad, *Alice Lyttkens i och om 1930-talet*. Skrifter från Centrum för genusvetenskap. Uppsala 2009.

Alice Lyttkens (1897–1991), är en av Sveriges mest lästa och produktiva författare. Under sin 60 år långa författarkarriär skrev hon 54 böcker och flera av dem kom ut i förhållandevis stora upplagor. Trots detta är hon relativt marginaliserad i vår litteraturhistorieskrivning och litteraturforskningen har inte heller ägnat henne något större intresse. Därför är Eva Heggstads bok *Alice Lyttkens i och om 1930-talet* (2009) ett välkommet bidrag till forskningen om 1900-talets kvinnliga författarskap.

I Lyttkens författarskap kan tre faser urskiljas. På 1930-talet skrev hon samtidsromaner, från 1940-talet och framåt historiskt-romantiska romaner och i slutet av sitt liv skrev hon sina memoarer. För Heggstad är det Lyttkens skildring av 1930-talet som står i centrum. Hon studerar Lyttkens samtidsromaner från 1930-talet och hur hon senare skildrar 1930-talet dels i memoarerna, dels i Catrin Jennick-serien (1969–1971), som huvudsakligen utspelar sig på 1930-talet och som Heggstad läser som en förstudie till det självbiografiska skrivandet. I och med att Heggstad intresserar sig för hur Lyttkens iscensätter sitt jag i sina litterära texter ser hon även närmare på hur Lyttkens själv såg på sitt skrivande i brev till maken och Bonnierförlaget. Lyttkens litterära position såväl som författarskap förändrades och det är bakgrunden till att Heggstad läser recensioner av hennes 1930-talsromaner.

Med god förtrogenhet presenterar och analyserar Heggstad sitt undersökningsmaterial i fyra huvudkapitel, som föregås av en kort inledning och som avrundas med en summerande avslutning.

Hon inleder med ett kapitel om Lyttkens samtidsromaner från 1930-talet, ett decennium som utmärks av att många kvinnliga debutanter på allvar inträdde på den litterära scenen och av att de i sina emancipationsromaner kom med inlägg i den samtida kvinnopolitiska debatten om äktenskap, barnafödande och yrkesval. Även Lyttkens romaner lyfter fram en könspolitisk diskussion och för Lyttkens huvudpersoner, som oftast är en ung välutbildad kvinna med borgerlig bakgrund, är det svårt att kombinera äktenskap med barnafödande och yrkesarbete.

I likhet med andra debuterande kvinnor under 1930-talet strävade Lyttkens efter att slå igenom på allvar, men hon nådde inte fram till de framgångar som hon hade hoppats på, vilket förmodligen bidrog till att hennes författarskap ändrade karaktär och att hon alltmer blev en underhållningsförfattare. Eftersom Lyttkens litterära ställning förändrades ser Heggestad i nästa kapitel närmare på kritiken av hennes trettiotalromaner. Övertygande visar Heggestad att Lyttkens ställning på det litterära fältet blev starkare, men också att kritikerna hade svårigheter med att kategorisera Lyttkens, vilket framkommer i recensionerna genom att det sällan görs jämförelser med andra författare. En annan bidragande orsak till att det var svårt att kategorisera Lyttkens, som även Lyttkens själv nämner, var säkert att hon trädde in på 30-talets litterära fält som varken akademiker eller proletärförfattare. Heggestad uppmärksammar att det är de kvinnliga recensenterna som är mest kritiska mot Lyttkens, vilket kanske är lite förvånande. I detta sammanhang gör Heggestad en del andra intressanta iakttagelser, t.ex. att kvinnliga kritiker fick skriva om kvinnliga debutanter medan manliga kritiker recenserade de författare som hade etablerat en viss position på det litterära fältet. Heggestad kan vidare se i recensionsmaterialet att kritikerna tenderade att värdera Lyttkens läsare och att dra slutsatsen att hennes läsare saknade förmåga att förstå den mera kvalificerade litteraturen. Här skulle jag nog ha velat se en mer utvecklad könspolitisk diskussion mot bakgrund av t.ex. en tydligare anknytning till t.ex. Gunilla Domellöfs receptionsstudie *Mätt med främmande mått. Idéanalys av kvinnliga författares samtidsmottagande och romaner 1930–1935* (2001), vilket förmodligen skulle ge Heggestads analys av recensionsmaterialet skarpare konturer och göra den väsentligt mer produktiv.

I det följande kapitlet diskuterar Heggestad drivet vilken bild Lyttkens ger av sitt författarskap un-

der 1930-talet i memoarerna, särskilt i delen med undertiteln *Trettiotalet – kastvindarnas tid* (1979), i brev till sin förläggare Tor Bonnier och i brev till sin make Yngve Lyttkens. Heggestad beskriver att Lyttkens brev ger en annan bild av både författarskapet och äktenskapet än memoarerna. Yngve framstår som familjeförsörjaren i memoarerna, men i breven visar det sig att det ofta var Alice Lyttkens själv som var det och att det var familjens ekonomiska bekymmer som drev henne till en hög litterär produktivitet. I memoarerna verkar det som om familjen har en traditionell arbetsfördelning, men i breven kommer det fram att den tidvis arbetslöse mannen fick vara hennes personliga assistent och ta hand om hushållet.

Därefter följer ytterligare ett intressant kapitel om Lyttkens trilogi om Catrin Jennick (1969–1971), som utspelar sig på 1930-talet, men som utgår från den tidigare utgivna historiska romanserien om Catrin Ambrosia i sex delar. Utifrån analysen av trilogin om Catrin Jennick kan Heggestad dra flera relevanta slutsatser, t.ex. att i jämförelse med Lyttkens trettiotalromaner finns det fler populärlitterära drag i serien om Catrin Jennick. Heggestad pekar vidare på att trettiotalromanernas skildring av aktuella kvinnofrågor som svårösta problem genreanpassas i serien om Catrin Jennick, där en abort ger underhållningsförfattaren Lyttkens möjlighet att flytta huvudpersonen till sydligare breddgrader. Dessutom uppmärksammar Heggestad paralleller mellan Jennicktrilogin och memoarerna, vilket föranleder henne att beteckna trilogin som en litterär hybrid, där högt och lågt; verklighet och fiktion blandas.

Det är uppenbart att Heggestad läser fram en identitetskonstruktion som Lyttkens skapar i sina texter. Hon urskiljer i Lyttkens textproduktion en rörelse bakåt och att Lyttkens återger delvis samma berättelse på nytt. Teoretiskt sett är Heggestad dock vag i detta sammanhang. Eftersom hon iakttar hur Lyttkens iscensätter sitt jag i sina litterära texter och studerar hur dessa litterära iscensättningar förhåller sig till varandra skulle det ligga nära till hands att knyta an till senare tids forskning om autofiktion, som utgår från Lejeunes begrepp det självbiografiska kontraktet.

Heggestad är en god skribent och visar tydligt hur hon läst Alice Lyttkens. Några slarvfel har dock smugit sig in i texten, av vilka det största är att Heggestad har glömt att nämna sin artikel ”I fiktionens och självbiografins gränsländ. Alice Lyttkens trilogi om Catrin Jennick” publicerad i *Tidskrift för*

litteraturvetenskap 2006: 3–4, vilken kan betraktas som en förstudie till hennes bok. Avslutningsvis vill jag understryka att Heggestads bok om Alice Lyttkens är viktig för att den för första gången ger en samlad bild av hennes författarskap och för att den uppmärksammar Lyttkens litterära iscensättningar av sitt jag.

Catrine Brödje

Eva Hättner Aurelius, *Vägen till Kriser och kran-sar. Parodins grepp och driftens bilder hos Birger Sjöberg* (Birger Sjöbergssällskapets årsbok 2009 & 2010). Makadam förlag. Göteborg & Stockholm 2010.

Svensk litteraturhistorieskrivning handlar i hög grad om de avslutade, stabila texterna såsom de framträder i författarnas förstaupplagor eller händelsevis i ederade textutgåvor. Den långt mer instabila textmassan av utkast och alternativa tryckta versioner används tyvärr alltför sällan som primärmaterial. Och det gäller i synnerhet den svenska lyriska modernismen där detta slags material ofta inte bara är rikt utan också i många fall sätter periodens litteratur i ett nytt ljus. Ett av de områden där förarbeten ändå har använts i vetenskapliga undersökningar är studier av hur poeter från modernismens första decennier, som det kan heta, ”finner sin röst” eller ”erövrar sitt språk”, t.ex. i avhandlingar och uppsatser om Lagerkvist, Lundkvist, Martinson och Ekelöf. Här finns uppenbarligen vinster med en genetisk metod. Dessa studier har i regel en teleologisk approach. Utkasten åberopas i den mån de kan illustrera vägen fram till det avslutade verket eller den fullfjädrade mästaren.

Nyligen har Eva Hättner Aurelius gett ut en studie av Birger Sjöberg – *Vägen till Kriser och kran-sar. Parodins grepp och driftens bilder hos Birger Sjöberg* – där hon gräver djupt ner i samlingen av författarens efterlämnade utkast och arbetsmaterial. Hättner Aurelius tillhör Sjöbergforskningens mest framträdande namn och har tidigare bl.a. i sin doktorsavhandling från 1985 ingående behandlat *Fridas visor* med allt dess kringmaterial. I den aktuella undersökningen använder hon liknande metoder för att studera författarens andra och sista diktsamling. Den oväntade och plötsliga vändningen i Sjöbergs författarskap – den folkkäre författaren till *Fridas Bok* (1922) och *Kvartetten som sprängdes* (1924) som förvånade publiken med den för tiden

nydanande och svårtillgängliga *Kriser och kran-sar* (1926) – har framstått som en litteraturhistorisk gåta. Hur ser denna snabba vändning mot ett, i någon mening, modernistiskt formspråk ut?

Det stora manuskriptmaterialet i Sjöbergsarkivet, samlat på Göteborgs universitetsbibliotek, är väl lämpat för den angelägna uppgiften att utreda denna gåta. Och Hättner Aurelius arbete är imponerande. Här redovisas och kommenteras allt ”för *Kriser och Kran-sar* väsentligt” material. I den omfattande studien (427 sidor) går författaren noga igenom planer, listor och utkast för att demonstrera diktsamlingens framväxt. Däri ingår ett mödosamt arbete med datering, där Hättner Aurelius med auktoritet reder ut vad som framstår som en trovärdig kronologi för en lång rad utkast samt de dikter i *Kriser och kran-sar* som dessa kan knytas till. Bara transkriberingen av ett stort antal svårtolkade handskrifter bör framhållas och kommer att vara framtida forskning till stor nytta.

Sjöbergs ”arbetsprocess” är ett av Hättner Aurelius huvudintressen i studien, och här lägger hon stor vikt vid de skilda planerna som Sjöberg själv har beskrivit. Materialet är inte bara diktmanuskripten, utan också t.ex. listor med dikttitlar och författarens egna kommentarer. I arbetsprocessen inbegrips också målet att förklara och beskriva utvecklingen av en rad stilgrepp hos Sjöberg som en utveckling från parodi till ”modernism” eller ”originalitet” (s. 20). Här kan Hättner Aurelius bygga på sin ovan nämnda doktorsavhandling, *Fridas visor och folkets visor. Om parodi hos Birger Sjöberg*, vars beskrivning av den parodiska tekniken i *Fridadiktningen* används som utgångspunkt. Studiens tredje mål är att lyfta fram psykoanalysens betydelse för Sjöbergs utveckling, särskilt genom den svenska psykoanalytikern Poul Bjerres tänkande, uppenbarligen en betydelsefull källa för författaren. Det fjärde och sista målet rör frågan hurvida Sjöberg var modernist, och hur man i så fall ska beskriva hans slag av modernism. Denna ”på många sätt omöjliga fråga” (s. 20) är underordnad de andra syftena i undersökningen och diskuteras i huvudsak i inledningen samt, mycket kortfattat, i slutet av studien.

Framväxten av *Kriser och kran-sar* har tidigare men mindre systematiskt diskuterats i Sjöbergforskningen. Föregångare till Hättner Aurelius studie är främst Gunnar Axberger, Saga-Marianne Norlén, Christopher Lawton och Johan Svedjedal, forskare vars resultat många gånger dryftas i framställningen. En av stötefrågorna har rört de